

מתורתו של רבי פנחס

מאת

הגאון האדיר שר התורה וההוראה עמוד היראה

רבי פנחס עפשטיין זצוק"ל

ראב"ד מקודש דעיה"ק ירושלים תובב"א

ברך ראשון

כבשים ללבושו

חידושי ש"ס וסוגיות

ביאורי מקרא ותפילה

הערות על ספרים

מכון ירושלים • תשע"ח

הגאון מהר"מ מקאליש ז"ל בספר אמרי בינה דיני שבת סימן י"ז, החזיק במעוז בספרת הנה"מ הנזכר, וסבירא ליה כוותיה⁶.

ג. לגבות חוב מכספי צדקה

בדבר שאלתו השניה אם מותר לזכותו בצדקה ולגבותו בחובו, לכאורה יש לי ראייה נכונה מגיטין ל' עמוד א' ע"ש כל הסוגיא⁷, הרי שאפילו שאין פורעין חוב, מכל מקום יכול לגבות מהן חובו, ואין לחלק בין הלוה לו אדעתא דהכי או לא, ועיין הרמב"ם פ"ז ממעשר ובמ"ל שם, ועל כל פנים מבואר משם, שמותר לו לגבות חובו מן הצדקה, שבודאי ניחא להו כן, כדפירש רש"י בגיטין שם ד"ה בחזקת עניי ישראל וכו', ע"ש.

תשובת המחבר:

ומה שהביא להלאה ראייה על שאלה ב' ממסכת גיטין ל', כל הסוגיא הובאה בספר בשמים ראש ע"ש ב' [= עיין שם בדבריו]⁸.

סימן יד

זה השלחן (חלק שני)

מכתב הערות ששלח רבינו להמחבר הג"ר שריה דבליצקי.

ב"ה, יום י"א טבת התשכ"ב א' לסדר ויחי ירושלים עיה"ק ת"ו

לכבוד ידיד התורה הרב המופלג ויר"א ר' שרי' דבליצקי נ"י

אחדשה"ט

הנה באתי בתודה על ספרו 'זה השלחן' חלק שני, (אף שאין לי חלק ראשון שקבלתינו במועדו), ויסלח לי על אשר לא השבתיו עד הנה, כי ביום חמישי העבר קבלתי שריטה מפח על רגלי

כדי שימצאו מלוים להם כשיצטרכו, הלכך כי גבי משאר עניים לאו גוזל את העניים הוא", עכ"ל, ומבואר דשרי לגבות חובו מצדקה דרצון העניים בכך. 8. ראה שם כסא דהרסנא סי' צג שהביא לשון אור זרוע גדול (והוא בהל' צדקה סי' יא) "מעשה באחד שהיו נושים בו מנה, ונצטרך לבריות, ושט אחר פרנסתו עד שהביא מאתים, ותבעו הנושה, והשיבו הלוה לא ריחמו עלי כי אם לפרנס בני ביתי ולא לפרוע את חובי. ופטרו מורי רבינו אבי העזריא זצ"ל, דתניא בתוספתא דפאה מעשר עני אין פורעין ממנו מלוה וחוב, ואין משלמין ממנו גמולין, ואין פודין בו את השבויים. ומורי רבינו שמחה זצ"ל חייב אותו,

6. ע"ש עוד שהביא דגם המנח"ח מצוה תקפה (אות ג) הביאה, ומדלא ערער עלה כלום משמע דכותיה סבירא ליה, וכתב דהטעם שלא הביא דבריהם, כיון שבספר שני אליהו (לרבי יוסף חיים) דף יט חלק עליו וסתר דבריו בראיות רבות, והאריך ליישב קושיותיו שם בסי' כ. 7. איתא שם, "המלוה מעות את הכהן ואת הלוי ואת העני להיות מפריש עליהן מחלקן, מפריש עליהן בחזקת שהן קיימין", ואמרו שם בגמ' דאפי' מת העני מפריש עליו בחזקת עניי ישראל, ופי' רש"י שם בד"ה בחזקת עניי ישראל, "דבחזקת שאר עניים יפריש ויעכבם, דהואיל ותקנת עניים הוא ניחא להו לכל עניי ישראל שתהא דת זו נוהגת בישראל,

השמאלית ונעשה פצע, אשר אני סובל מזה עד היום, ונזהרתי מהרופא לנוח במטה, ואני צריך להיזהר מאוד, יען כי אני גם סובל ממחלת הסוכר, אשר פצע קשה להתרפאות, וה' ישלח דברו וירפאני, וע"כ יבואו דברי מעטים כעת, רק אשר רשמתי בעת קבלי הספר והוא:

א. קידוש היום על מזונות

בסי' רע"ג ס"ה. מה שמאריך שם¹.

ימחול לעיין הלכה למעשה בשו"ת עין יצחק אלחנן הגאון מקאוונא זצ"ל בחלק או"ח סי' י"ב בענין זה, ומסיק דבקידוש היום יש להקל ולסמוך על מיני תרגימא וכוס יין שני וכמשוב"כ בשו"ע, ויש לנו לצרף לסניף שיטת הראב"ד דמיקל בקידוש היום כנ"ל², ובעת הדחק בקידוש היום באכילת פירות וכן בשתית שכר, עכ"ל מסקנת העין יצחק.

(ב) מה שמדייק מלשון הרמב"ם וכו'³, אין זה דיוק, שהרי מסיים שזה נקרא קידושא רבה⁴, ושינוי לשונו הוא פשוט, דקידוש הלילה הוא מדאורייתא לכך כתב סתמא לקדש על היין, אבל של שחרית הוא רק דרבנן, ולכך כתב רק שמצוה לברך על היין ביום שבת, רק מצוה מדבריהם כמובן, וז"פ.

ב. כריעה בברכת מעין שבע

(ג) בדף נ"ו ע"ב. אם בברכת מעין שבע כורעים, ולדעתו עבדי איסורא⁵ וכו'.

ח"ו לומר כן ומנ"ל זה. ואספר לו גופא דעובדא, דעוד לפני כ"ה שנים ויותר אני נהגתי והכרעתי לכרוע כמו בכל ברכות, והיה שם זקן אחד מחסידי גור בשמו הרב ר' צבי דוד ז"ל⁶ שהיה מהנדס כנגדי ואומר שלא צריך, אבל לא אמר ח"ו "אסור", אבל רק מסברא בלא טעם - מנדפשיה, וכל הת"ח שבבחה"מ בעיר העתיקה הכריעו כדעתי, אף שאין שייך כריעה בסוף.

והנה אחר החורבן של עיר העתיקה, אייר שנת תש"ח...⁷, שברחתי לירושלים החדשה נדבו

שבת פכ"ט ה"ו, שלגבי קידוש הלילה כתב הרמב"ם שהמצוה היא "לקדש על היין", ואילו על קידוש היום כתב שהמצוה היא "לברך על היין קודם שיסעוד", ומבואר דיסוד קידוש היום הוא לברך קודם הסעודה, ואין זה מצוה עצמית של מעשה קידוש כמו בלילה, וע"ע בחלק פסקים והנהגות שם. 4. ומשמע שהוא קידוש ולא ברכה בעלמא. 5. ז"ל שם "ראיתי לכמה חזנים שבכרוך אתה ה' וכו' דברכת מעין שבע כורעים, ולדעתי עבדי איסורא ויש למחות בידם, כי לא מצינו תקנת חז"ל בזה". 6. הר"ר צבי דוד הירשביין, שהיה דר בשכונת רבינו בבתי מחסה בעיר העתיקה. מופיע ג"כ ברשימת נותני מעות הקדימה לספר 'לבוש ישע' שהדפיס רבינו בשנת ת"ש. 7. חסר בכת"י, וכנראה היה כתוב כאן לא תקפ"צ כפי שכתב רבינו בהרבה מקומות, כשהתייחס למאורעות

דצדקה אינה אלא כמתנה בעלמא" וכו', ובהמשך הביא שם הא דתנן המלוה מעות את הכהן ואת הלוי ואת העני להיות מפריש מחלקן, מפריש בחזקת שהן קיימין, והקשו ע"ז בגמ' "ואע"ג דלא אתי לידיה", ומבואר דאם אתי לידיה שפיר מגבים ממנו לצדקה, עי"ש כל אריכות דבריו.

1. עי"ש שהאריך לדון בדין קידוש במקום סעודה, והסיק שלכתחילה ראוי בקידוש היום שלא לקדש אלא במקום סעודה גמורה של פת, דיתכן שגם אותם הגאונים שהתירו אכילת מזונות לא דברו אלא בסעודת הלילה, וראה בחלק פסקים והנהגות - דיני קידוש אות ג ובהערה שם. 2. הראב"ד הל' שבת פכ"ט ה"י סובר, דבקידוש היום מותר לטעום לפני קידוש, ולכן מותר לו לאכול מיני תרגימא אף אי לא קידש. 3. עי"ש שכתב לדקדק כדבריו מדברי הרמב"ם בהל'

לידי ספר זכר יהוסף להגאון שה"ת (=שר התורה) רי"ז שטערין זצ"ל אב"ד דק"ק שאוויל, (כי כל ספרי ורכושי וחד"ת נשארו שם לחורבן ולשריפה ע"י הערבים ימשי"ו), ומצאתי שם בשו"ת חלק א' סי' צ' שנשאל בזה מהר"ר עזרא אלטשולער אם לכרוע בברכת מעין ז' וכו', ונעשה מחלוקת בזה וכו', ועי"ש בתשובתו הארוכה (וישתדל כ' להשיגו), ומזכיר שם ד"כאשר חקרתי על מנהג העולם, שכן המנהג בפשיטות בכל מקום לכרוע בתחלת ברכה מעין שבע, ראה שם בפנים, וא"כ עכ"פ יחזור כ' בזה ויתקן מה שאמר שאסור⁸.

ג. שכח יעלה ויבא בשחרית ר"ח ונזכר לאחר מוסף לפני הצות

(ד) במה שהעיר בסי' קכ"ו במג"א סק"ג ושהברכ"י חזר בו⁹, הנה בזה הנכון לכאורה כמו...¹⁰.

ומכבר מסופק אני בזה, כי בסדור הק' מנחת ערב השלם סתמו שאינו צריך לחזור ולהתפלל, וכך אנו הסכמנו¹¹, ולבסוף ראיתי ג"כ בעבודת הקודש לגאון חיד"א ז"ל בקשר גודל סי' כ"א סק"ו, דפסק דאם לא זכר יעו"י בשחרית ולא נזכר עד שהתפלל מוסף, מתפלל מנחה שתיים, שיו"ב [=שיו"ב ברכה] משם הרשב"א, ולולא שהביאו בשם רבינו הרשב"א הייתי אומר שהוי ספק ולהקל, אבל מכיון שרבינו הרשב"א אמר כך, אף שהוא מכת"י אבל בטח שעמדו וביירו שהיא מהרשב"א א"כ הנכון כן.

הערות שהיה לי על חלק הראשון, שהיה לי בדרך מקרה מביהכ"נ, א"א לי למצוא כהיום, ואי"ה עוד חזון למועד.

בר"כ [=ברגשי כבוד] וברכה והתחזקות יגדיל תורה ויאדיר

פנחס עפשטיין ראב"ד ירושלם תוב"א

לאשר יש לי כאבים ברגלי וא"א לי להאריך עוד.

שאם שכח יעלה ויבא ועבר זמן תפילה אף שהתפלל מוסף יתפלל פעמיים מנחה, וכתב שלפ"ז אם עדיין לא עבר זמן תפילה יחזור ויתפלל שחרית, והסכים רבינו לדבריו. ¹⁰ בכת"י כמעט נמחק לגמרי, ונראה שצ"ל "שפירש" או "שפסק". ¹¹ ראה שם הסכמת רבינו, שכתב בתוך הדברים "עברתי בין בתי הקונטרס מנחת ערב השלם לסדור התפילה כמעט על פני רובו".

אלו, והוא ר"ת של הפסוק בנחום (א, ט) "לא תקום פעמיים צרה". ⁸ בשו"ת 'שומע ומוסיף' דיני ברכת מעין שבע, השיב המחבר על דברי רבינו, והאריך להוכיח כמסקנתו בזה השלחן עי"ש, ואכמ"ל. ועי' בחלק פסקים והנהגות - ערבית של שבת, שם הבאנו הצדדים והשיטות בזה. ⁹ הנידון שם במי שהתפלל שחרית בר"ח ושכח יעלה ויבא, והתפלל כבר מוסף, אם יחזור ויתפלל שחרית או לא, והביא מהרשב"א

ועוד תירץ שם, דעכ"פ לא הוי לכס, וכ"ז בלולב, אבל בתפילין לא שייך זה דלא בעינן לכס, וע"ע מזה בספרי או"ת הנז' ענין עשה דוחה ל"ת, וקיצרתי.

ויעמוד פנחס הנז'

סימן מב

פלגי מים

על הלכות תעניות גשמים וברכות גשמים הנהגים בזמן הזה, להג"ר שריה דבליצקי. דברי רבינו נדפסו בראש הספר במהדורה רביעית, בני ברק תשע"ב

ב"ה, יום א ז דחודש מנח"א התשכ"ה פעה"ק ירשל'

לכבוד הרב ר' שריה דבליצקי נ"י

תודה רבה בעד הקונטרס פלגי מים.

א. בענין תעניות גשמים בזמן הזה

ראיתי לעוררו על מה שמעורר בהערה 162.

לא זוכר שאף בזה"ז היו מכריזין וגוזרים ת"צ של גשמים, מיום שבאתי לירושלים בשנות תרס"ו² וכו', וזה היה בימי התורקים, אבל אח"כ שהמלכות האנגלית הביאה מים ולא היה

עשה דאכילת מוח אלא אם כן שובר העצם המקיפו, השבירה נמי הכשר מצותו הוא ומגוף המצוה יחשב, וכל זה ודאי לא שייך בקיום מצות תפילין או לולב. ויעוי' עוד בשו"ת רעק"א קמא סי' רכב אות יז שנראה מדבריו, שהבין בכוונת הפסקי התוס' כדברי הר"ן שהביא הנמוק"י, אולם גם לדבריו אין זה אלא באופן שמצורת קיום המצוה הוא נצרך לעשיית הלאו וכגון בשבירת עצם, ולא בתפילין או לולב שגזולם, וכן כתב שם רעק"א להדיא דאין היתר לכתוש עפר בשבת כדי לקיים מצות כיסוי הדם, דכיון שהוא יכול לכסות בעפר אחר, אין זה חשוב התחלת המצוה, ולא הוי בעידנא. 11. סי' א.

1. עיי"ש שלאחר שדן אם ב"ד שלא גוזרים תענית בזמן עצירת גשמים עבדי איסורא, האריך ללמד זכות על הבתי דינים בזמן הזה שלא גוזרים תענית גשמים. 2. רבינו עלה לארץ ישראל בחודש אלול שנת תרס"ה.

דבריהם שם קאי על קושית התוס' צז, ב על הגמ' שרצתה לומר שידחה העשה של אכילת פסח את הלאו של "ועצם לא תשברו בו", דהא לא הוי בעידנא שהרי הוא עובר על איסור שבירת העצם לפני שהוא מקיים את מצות האכילה, ועל זה תירצו הפסקי תוס' דכיון שא"א לקיים את העשה בלא שיקדם לו הלאו הרי זה חשיב בעידנא.

אמנם גם בזה יש להעיר, שאין זה דומה, שהרי שם קיום המצוה הוא לאכול את המוח שבעצם, וא"א לקיים מצוה זו בלא לשבור לפני כן את העצם, אבל קיום מצות תפילין או לולב לא מצריכה שיגזול אדם את התפילין והלולב של חבירו שהרי הוא יכול לקיים אותה בשלו או בקבלת רשות מחבירו, ואין הלאו מוכרח כלל לשם קיום המצוה. וראה טורי אבן (שציין רבינו אליו) חגיגה ב, ב שגם הוא הבין כן בביאור דברי הפסקי תוס', שכתב וז"ל "כיון דאי אפשר לעולם לקיים

תלוי כ"כ בגשמים נתקרר הענין, ומתלא בפי כל שא"צ לגזור תעניות שלא ניכר החסרון ולא דאגו, ולפיכך הקילו בזה גם הבר"ץ.

וכבר אמרתי בזה שמימות האנגלים וכש"כ הישראלים, נתבטלו התפלות וההתעוררות ושבירת הלב [וה]הכנעה מפני נותן הגשמים והמים, וקיצרתי. ובאמת לדינא מסתפקנא³ בזה. וראיתי אח"כ שכבודו בעצמו הרגיש למעשה מסיבה זו שהמציאות שא"צ למי בורות לקמן בהערה 133 [א"ה, במהדו"ח הערה קלט].

ב. סדר התפילות בתעניות גשמים בזמן הזה

מדוע לא זכר מר העתקת פסק הלכה של הפאת השולחן סי' ש'4 בענין תעניות גשמים, ושיעור של הפסקת התעניות שם ובשם הק"נ. וקיצרתי.

ברכ' פנחס עפשטיין ראב"ד ירושלים ת"ו

סימן מג

קול סופר

חיבור על משניות להג"ר חיים סופר, אב"ד דקהל ראם בפעסט, ובעמח"ס 'שו"ת מחנה חיים'. נדפס במונקאטש תרמ"א-תרמ"ב. רבינו הרפ"ס הערותיו בקובץ הפוסק שנה ו' חלק כג סי' תרפג, כסלו תש"ה, ובקובץ אוצרות ירושלים חלק כט סי' תל, שנת תשכ"ב, תחת הכותרת שלשה המה נפלאו ממני בס' קול סופר על משניות. ההערה האחרונה, היא מתוך אגרת תורה וידעיה להג"ר יהושע דייטש גאב"ד קטמון. נדפס בקובץ קול ישועה גל' א, חשון תשנ"ג.

א. לשמה בכתיבת הגט

בפ"א דגיטין משנה א' אות תק"ה כתב בזה"ל, אינו יוצא מפורש, אי הכי לשמה הוי הפירוש שיאמר הנני כותב לשם גירושין על פי הבעל ראובן אשר שם אשתו לאה ודי בזה, או צריך שיכוון בכל הכתיבה, הנני כותב ספר כריתות לשם ראובן ולא אשתו, דתורה אמרה וכתב לה ספר כריתות, בכל הכתיבה יכוון לעשות ספר גירושין, עכ"ל.

ותמיהני, וכי נעלם ממנו מה שמפורש זה ברא"ש הל' ס"ת סי' ג' שכתב: 'ונהגו העם כמ"ש הר"ר ברוך וכו', דבגט דבעינן שיכתוב "כל תורף הגט לשמה" וזה לא יעשה העכו"ם, אבל בעיבוד לא בעינן אלא תחילת העיבוד כשישים העור בתוך הסיד, שיאמר אז אני עושה לשם ס"ת ואז יעשה העכו"ם לדעת ישראל וכו' כיון דברגע נעשית, ודאי הוא על דעת מה שישאל אומר לו, עכ"ל.

3. ראה בכף החיים סי' תקעה ס"א, דלא נהגו בזמנינו שהביא בפלגי מים אות לך, שלדין לא מוסיפים ה' לעשות סדרים אלו של תענית ציבור כיון דלית לן סמוכים. 4. נראה שכוונת רבינו להעיר על מה